

(1925), *La mémoire collective* (1950)) om hvordan sosiale grupper former landskapet i sitt eget bilde (*sosial morfologi*) og tar det i bruk for å organisere og opprettholde gruppespesifikke minner. *En egn bliver til* viser hvordan, innenfor det avgrensede godset, de ulike sosiale gruppene tilsiktet eller ufrivillig bruker landskapet, ikke bare innad i gruppen, men også for å opprettholde minnet av sosiale posisjoner og økonomiske relasjoner som binder gruppene sammen.

En egn bliver til er en tverrvitenskapelig og helhetlig studie av et godsområdes utvikling over flere hundre år som inspirerer til nye, relevante forskningsperspektiver innen gods- og herregårdstudier. Jeg vil peke på tre slike perspektiver som skulle ha verdi i en norsk kontekst: *en*, applisering av kunnskapshistorisk metode (Steven Shapin, Peter Burke, Christian Jacob) på godsene for å analysere dem som foranderlige agrarøkonomiske kunnskapssystemer, nedfelt i og betinget av landskapet, *to*, sosiokulturelle analyser av godsenes avgrensede sosiale system, hvor merparten av innbyggerne hadde liten eller ingen kontakt med den utenforliggende verdenen, og, *tre*, holistiske og tverrvitenskapelige studier av godsets bygningstyper, og arkitekturens forhold til organiseringen av kroppslig arbeid og forvaltning, og integrering i landskapets romslige system av eier- og brukerforhold og forflytning av arbeidskraft, husdyr, redskap og naturalier.

Anne Eriksen 2020. *Livets læremester. Historiske kunnskapstradisjoner i Norge 1650-1840.*

Oslo, Pax Forlag, 328 sider.

Anmeldt av Gjertrud Sæter

I boka *Livets læremester* gir Anne Eriksen en imponerende grundig og detaljert presentasjon av historieskriving i Norge i perioden før historie ble et moderne vitenskapsfag. Hun knytter de norske bidragene til europeiske kunnskapstradisjoner og viser hvordan hennes egen fremstilling er forankret i nyere europeisk og nordisk forskning.

Boka retter seg først og fremst til forskere og studenter innen humanistiske fag og andre interesserte lesere. Selv leser jeg boka som sosiolog og kulturhistoriker med en spesiell interesse for tekstkultur.

Boka har 11 kapitler som tar for seg ulike tekster, samt en innledning og en epilog. I forordet og innledningen forklarer Eriksen hvordan historieskrivingen i Norge i den perioden hun undersøker var “en bred vifte av sjangere, former og teksttyper” (s. 7). Hun understreker at selv om de fleste tekstene ble skrevet i det danske rikets utkant Norge, er de ikke provinsielle eller preget av intellektuell isolasjon. På en fengslende måte setter hun forfatterne inn i deres kulturkontekster, viser hvordan de inngikk i lærde nettverk, hvordan tekster sirkulerte og gir oss innsikt i tekstkulturens konvensjoner.

De 11 kapitlene omhandler tekster som er skrevet av ”samlere og antikvarer, topografer og kartleggere, pedagoger og teologer, samfunnsdebattanter og institusjonsbyggere” (s. 11). Tekstene blir presentert i kronologisk rekkefølge fra Jens Lauridsen Wolfs *Norrigia Illustrata* som ble utgitt i København i 1651 til tids-

skriftet *Urda* som ble utgitt av den anti-kvariske forening og Bergens museum mellom 1834 og 1849. Noen av disse tekstene har vært svært innflytelsesrike, som Ludvig Holbergs verdenshistorie, skrevet på latin, *Synopsis historiae universalis*, og Ove Mallings patriotiske lesebok *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*. To av tekstene ble på den andre siden upubliserte, Edvard Edvardsens *Bergens beskrivelse* og Hans Lilienskiolds *Nordens Ære-Støtte og De italienske Kongers Historie*. Iver Wiels *Beskrivelse over Ringerike og Hallingdalens Fogderie* ble først utgitt mange tiår etter forfatterens død. Begrunnelsen for utvalget har derfor ikke vært knyttet til tekstenes innflytelse eller virkningshistorie. Men fordi de er ulike både i innhold, form, kunnskapsmål og lesergrupper gir denne ulikheten mulighet til å undersøke mange aspekter ved historieskrivingen. Et sentralt aspekt som undersøkes er innhold – hva handlet historieskriving om? Tidsdimensjonens rolle er et annet sentralt aspekt, og ikke minst kravet til retorisk og litterær fremstilling. Samlet gir tekstene ”et innblikk i den eldre historieskrivingens kunnskapsprosjekter, tanke- og arbeidsmåter” (s. 12). Samlet blir de også undersøkt ”som deler av en større humanistisk kunnskapshistorie” (s. 27). En medvirkende årsak til utvalget har nok også vært at Eriksen har skrevet om flere av tekstene i tidligere artikler.

Det er fascinerende å følge Eriksens detaljerte undersøkelser av de ulike tekstene og hvordan magistra vitae-tradisjonen modellerte sine lesere. Historien skulle være livets læremester med eksempler til etterfølgelse eller avskrekkelse. Det betyr likevel ikke at historieforståelsen var enhetlig. Mål og metode kunne være svært ulike, og Eriksen viser hvordan forfatterne

også kunne operere både innenfor den eksemplariske historieskrivingen og anti-kvarianismen.

Her er det også spennende kontraster. Mens for eksempel Jens Lauridsen Wolf med sin *Norragia Illustrata* mest er opptatt av narrativet, er Edvard Edvardsen med sin Bergensbeskrivelse mer opptatt av å samle enn å strukturere og fortelle.

I 1743 ble en spørreliste fra Det danske kanselli sendt til alle embetsmenn i Norge som skulle danne grunnlaget for en større norgesbeskrivelse. I stedet ble den begynnelsen på bølgen av norsk topografisk litteratur (s. 152). Både ”geografi og naturforhold, næringsveier og håndverk, byggeskikk og språk” skulle beskrives (s.151). Eriksen viser hvordan fogden Iver Wiel løste oppgaven i *Beskrivelse over Ringerikes og Hallingdalens Fogderier*. Wiel var også interessert i gjenstander, gravhauger, bautasteiner, runeinnskrifter og muntlig tradisjon. Eriksen viser hvordan han tolker oppdraget og vrir sin beskrivelse i historisk retning. Hun undersøker hans antikvariske praksis, hans metode, hvilke kilder han bruker og hvordan han argumenterer for og vurderer sine egne kilder. Wiels historiesyn illustreres særlig gjennom hans tolkning av materielle levninger. I seg selv kunne de ikke ”være historiske, selv om de er gamle” (s. 165). Det var først ved å knytte dem til den klassiske litteraturen at de kunne få informasjon av betydning (s. 173). Også den omfattende bruken av latinske vendinger var grep for å sette tekstene og forfatterne i forbindelse med den klassiske verden (s. 179). Denne teksten illustrerer også, som Holbergs lærebok, hvor stor og selvfølgelig plass latin hadde, og den forklarer også betydningen til Holbergs lærebok på latin – fordi den formidlet den klassiske kunnskapen som var nødvendig for å forstå både historien og samtiden.

Den samme grundige presentasjonen og analysen av metode og kunnskapens materialitet finner vi i de andre kapitlene av boka slik at tekstenes historisitet trer frem på stadig nye måter. Også forfatterens biografi og måten de former og iscenesetter seg selv på blir undersøkt, som for eksempel tolkningen av hvordan Hans Lilienskiold bruker den latinske navneformen Johannes Johannis som et grep for å understreke sitt latinspråklige, europeiske lærdomsfelleskap.

I *Guds Riige udi Verdens Riiger* ønsket Jonas Ramus, sogneprest i Norderhov, å ”vise hvordan historien i sin helhet var gjennomsyret av Guds vilje og plan” (s. 105). Han skrev seg på den måten inn i den universalhistoriske tradisjonen som oppfattet at alle hendelser i verden fulgte et mønster som hadde sitt opphav hos Gud og som det var historieskriverens oppgave å avdekke. Ramus var utdannet i København og regnes som en av sin tids mest lærde nordmenn. Eriksen viser hans omfattende innsikt og lesning, og i tråd med samtidens idealer var hans oppgave som lærd å bearbeide eksisterende fortellinger, ikke bare litterært, men også retorisk og pedagogisk. Eriksen viser også hvordan han arbeider for å skrive en parallell kirkelig og sekulær historie i ett og samme verk. Troen på Guds styrende hånd, var viktig for Ramus, og han ville vise ”at også hans egen del av verden har sin plass i den guddommelige helheten som universalhistorien forteller om” (s. 127).

I 1775 ble det gjennomført en stor reform av latinskolen i Danmark-Norge der fedrelandshistorie og fedrelandskjærlighet skulle inn i undervisningen sammen med opplæring i morsmål. Ove Malling fikk i oppdrag å utforme en lesebok for formålet. Leseboken fikk tittelen *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og*

Holsteinere. Et viktig mål for læreboken var å holde sammen det flernasjonale og fleretniske riket Danmark-Norge. Mens flere av de tidligere tekstene hun har undersøkt, hadde fremhevet norsk særpreg i både natur og kultur, understreker Eriksen at Mallings bok trakk ”i motsatt regning og gjorde norsk historie til del av en større helhet” (s. 236). Eriksen understreker også at Malling la vekt på eneveldets lutherske statsreligion med kongen som statens overhode og religionens beskytter. Malling skulle også lage en patriotisk lærebok og et viktig eksempel på patriotiske handlinger var beskrivelsen av forsvaret av Fredrikshald.

Den siste teksten eller riktigere samlingen av tekster som Eriksen undersøker, er *Urda*, tidsskriftet for Den antikvariske forening og Bergen museum. Eriksen påpeker at tekstene i *Urda* er skrevet i en periode da Norge ikke lenger var del av det danske riket. De er derfor blitt til i en annen politisk, kulturell og økonomisk kontekst enn de eldre tekstene hun har undersøkt. De markerer overgangen fra en tradisjonell historieskriving til moderne historisk forskning, noe hun utdyper i sin epilog. Hun kunne kanskje ha trukket denne oppsummeringen litt videre. For det er ikke bare konteksten som er blitt en annen. Vitenskapeliggjøringen av historien innebar også en endring av hvem som skrev om historien og hvem og hva de skrev om. Det skjedde også en endring av statusen eller rollen til den som skrev – og de aktørene, stedene og hendelsene de skrev om. Historien var ikke lenger oppfattet som et lukket hele, en enhet som hadde både et mål og en ende i Guds plan. Historiens aktører var ikke lenger Gud eller konger, men borgere som tok ansvar og gikk inn i sin tid. Eriksen understreker dette perspektivet i omtalen av brødrene

Colbjørnsen og de tapre borgerne i Fredrikshald som med rette er blitt omtalt av Malling og senere av Bjørnson i *Ja, vi elsker*. Hun nevner i denne sammenhengen også søsteren, Anna Colbjørnsdatter. Men det er påfallende at hun ikke i større grad omtaler henne i sammenheng med presentasjonen av hennes mann, sogneprest Ramus som trodde på Guds styrende hånd og hevdet at alt som hendte var planlagt av Gud, men som ble tatt på sengen av de faktiske hendelsene. Mens han lå syk i andre etasje i prestegården, var det prestefruen, Anna Colbjørnsdatter, som ifølge tradisjonen handlet og fikk heltinnestatus for å ha lurt svenskene i slaget ved Norderhov kirke natten til 29. mars 1716.

All historieskriving må nødvendigvis være en form for konstruksjon. I boka *Livets læremester* har Anne Eriksen undersøkt tekster fra andre kunnskapstradisjoner enn dem vi har i dag. Boka er lest i koronaens tid, den er tettskrevet med nokså små typer og helt uten illustrasjoner. På mange måter kler dette formatet Eriksens grundige undersøkelse av de 11 tekstene. Selv om mange av tekstene kan virke underlige på dagens lesere, gir Eriksens kontekstinformasjon og bredt anlagte analyser forfatterne og tekstene liv på en usedvanlig interessant og spennende måte. Jeg liker – og deler.